

Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης

Τόμ. 8 (2018)

8ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΑΘΗΝΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

Υπό την αιγίδα του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και
Θρησκευμάτων

8^ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΧΑΡΙΣΜΑΤΙΚΩΝ ΑΤΟΜΩΝ ΣΤΗΝ
ΕΛΛΑΔΑ

Ιδεολογικές – Πολιτικές – Ψυχολογικές – Παιδαγωγικές
Προϋποθέσεις Εκπαίδευσης Χαρισματικών Ατόμων

ΤΟΜΟΣ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ
ISSN: 2529-1157

Σε Συνεργασία με την Ένωση Ελλήνων Φυσικών και την
Ελληνική Μαθηματική Εταιρεία
ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ DIVANICARAVEL
14-17 Ιουνίου 2018

**«Διδακτική της τοπικής ιστορίας της αρχαίας
Κορίνθου: διαθεματική προσέγγιση με βιωματικό
χαρακτήρα στο πλαίσιο της διδακτικής
μεθοδολογίας και πράξης»**

Αλέξανδρος-Νεκτάριος Ιω Βασιλείου-Δαμβέργης

doi: [10.12681/edusc.2658](https://doi.org/10.12681/edusc.2658)

Βιβλιογραφική αναφορά:

Βασιλείου-Δαμβέργης Α.-Ν. Ι. (2020). «Διδακτική της τοπικής ιστορίας της αρχαίας Κορίνθου: διαθεματική προσέγγιση με βιωματικό χαρακτήρα στο πλαίσιο της διδακτικής μεθοδολογίας και πράξης». *Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης*, 8, 98–109. <https://doi.org/10.12681/edusc.2658>

«Διδακτική της τοπικής ιστορίας της αρχαίας Κορίνθου: διαθεματική προσέγγιση με βιωματικό χαρακτήρα στο πλαίσιο της διδακτικής μεθοδολογίας και πράξης»

Αλέξανδρος-Νεκτάριος Ιω. Βασιλείου-Δαμβέργης,
Φιλολόγος-αρχαιολόγος, συμβ. καθηγητής Πανεπιστημίου Πατρών
damvergis@yahoo.gr

Περίληψη:

Στόχος της παρούσας εισήγησης ένα συγκροτημένο μοντέλο διδακτικής της τοπικής ιστορίας της Κορίνθου, το οποίο μπορεί να υλοποιηθεί στη Γ' γυμνασίου των τοπικών γυμνασίων του νομού Κορινθίας. Η οργάνωση του μαθήματος προβλέπει συγκρότηση πλάνου, συγγραφή πειραματικού σχολικού εγχειριδίου, προετοιμασία του μαθήματος στη σχολική τάξη και εμπέδωσή του με βιωματικές δράσεις στο χώρο του σχολείου και στους αρχαιολογικούς χώρους. Κορυφαία εκδήλωση θα είναι η παρουσίαση της τοπικής ιστορίας σε πολιτιστικές εκδηλώσεις των τοπικών δήμων.

Λέξεις-κλειδιά: Αρχαία Κόρινθος; βιωματικότητα στην διδασκαλία; διαθεματική προσέγγιση; πολιτιστικές εκδηλώσεις-θέατρο.

Abstract

The aim of this paper is to propose a structured model of teaching of the local history of Corinth, which can be realized in the 3rd class of the local high schools of the prefecture of Korinthia. The organization of the course provides for the setting up of a plan, the writing of an experimental school manual, the preparation of the lesson in the classroom and the empowerment of experiential activities, both in the school and in the archaeological field. The top event of this project will be the presentation of local history in the cultural events of local municipalities.

Keywords

Ancient Corinth; experiential teaching; interdisciplinary approach; cultural events-theater

Η διδακτική πρόταση αφορά στην υλοποίηση του μαθήματος Τοπικής Ιστορίας στα σχολεία της Διεύθυνσης Β/βάθμιας Εκπαίδευσης νομού Κορινθίας¹. Η προετοιμασία του μαθήματος θα γίνει στο σχολείο και θα μπορεί να υλοποιηθεί τόσο εκεί, όσο και στους αρχαιολογικούς χώρους και γενικά τα ιστορικά μνημεία του νομού. Επίσης μπορούν να γίνουν συνδυασμένες κοινές δράσεις των μαθητών με μαθητές κοντινών νομών, (Πελοποννήσου και Αττικής). Αυτές μπορούν να περιλαμβάνουν παρουσιάσεις από τους μαθητές των κοντινών νομών στα σχολεία της Κορίνθου και αντίστροφα. Στο τέλος της σχολικής χρονιάς μπορούν να γίνουν κοινές δημόσιες ανοιχτές παρουσιάσεις σε εκδηλώσεις των τοπικών δήμων. Η διδακτική αυτή πρόταση στηρίζεται στις αρχές της διαθεματικότητας², αφού συνδυάζει γνώσεις από διαφορετικούς τομείς της γνώσης (ιστορία, αρχαιολογία, αρχιτεκτονική, αρχαία ελληνική γλώσσα, θεατρική αγωγή), και μπορεί να υλοποιείται χρησιμοποιώντας

¹ Για παρόμοια μοντέλα, εφαρμοσμένα σε άλλες περιοχές βλ. Βασιλείου-Δαμβέργης, Αλέξανδρος-Νεκτάριος (2017Α), 343-352· του ιδίου (2017Β), 334-344· του ιδίου (2017Γ), 209-232.

² Γιαλούρη (2013)· Γκότσης, Λέκκα, Σακαλή (2002)· Κασσωτάκης & Φλουρής (2005)· Κωστάκης (2008)· Lipson et al. (1993)· Ματσαγγούρας (2002^Α)· Φλουρής (1995).

βιβλιογραφία, ψηφιακό υλικό (αναπαραστάσεις μνημείων και αρχαιολογικών χώρων)³ και βιοματικές δράσεις (δραματοποίηση, θεατρικό παιχνίδι).

Η διδακτική πρόταση περιλαμβάνει τη συγγραφή διδακτικού εγχειριδίου με πέντε κεφάλαια: 1) Προϊστορική Κορινθία και Κορινθία της Πρώιμης εποχής του Σιδήρου, 2) Αρχαϊκή και κλασική Κορινθία, 3) Ελληνιστική και ρωμαϊκή και Κορινθία, 4) Υστερορωμαϊκή και μεσαιωνική Κορινθία και περίοδος Τουρκοκρατίας, 5) Νεότερη και σύγχρονη Κορινθία⁴. Τα κεφάλαια θα περιλαμβάνουν υποενότητες που θα αντιστοιχούν σε διδακτικές ενότητες κατανοητές χρονολογικά και γεωγραφικά, αφού με το γενικό όρο Κορινθία εννοούμε την ευρύτερη περιοχή, όπου κατά την αρχαιότητα ήκμασαν, εκτός από την ίδια την Κόρινθο, και άλλες πόλεις, όπως η Σικυώνα, ο Φλειούντας και οι Κλεωνές.

Στην εισαγωγική ενότητα θα μελετούμε τη φυσική γεωγραφία και της ιστορικής τοπογραφίας της αρχαίας Κορινθίας.⁵ Σημαντική άσκηση θα αποτελέσει η μελέτη του έντυπου και ψηφιακού χάρτη, με την επισήμανση των φυσικών, γεωγραφικών γνωρισμάτων και των φυσικών ορίων (όρη και ποταμοί) των επί μέρους λεκανών. Μάλιστα την αυτενέργεια των μαθητών θα εξυπηρετήσει ο επιχρωματισμός του γεωφυσικού χάρτη από τους μαθητές, εφαρμόζοντας με απλό τρόπο την παλαιά μέθοδο των Δοξιάδη, Σακελλαρίου, Φαράκλα⁶, τοποθετώντας ανά εποχή σε αυτόν τις σημαντικές θέσεις. Σε θέσεις με ιδιαίτερο ενδιαφέρον (Κεγχρεές, Λέχαιο, Κόρινθος, ιερό Ποσειδώνος, Νεμέα, Σικυώνα), μπορούν οι μαθητές να δουλέψουν σε μικρότερη κλίμακα.

Κορινθία http://korinthiakoi-ORIZONTES.blogspot.com/2010/08/blog-post_5859.html

Η αρχαία Κορινθία είχε ως βόρειο γεωγραφικό όριο τα όρη Γεράνεια και Μαυροπλάγι, που τη χώριζαν από την αρχαία Μεγαρίδα, νότιο όριο τα όρη Αραχναίων, Τρητός, Πολυφέγγι, Φαρμακάς, και δυτικό όριο το όρος Κυλλήνη, που οι υπώρειές του καταλήγουν βόρεια στον Κορινθιακό κόλπο (χωριό Κάτω Πιτσά). Εναλλακτικά ως

³ Ασλανίδου (2010)· Βακαλούδη (2003)· Κόλλιας (1993)· Ράπτης & Ράπτη (2006-7).

⁴ Στην παρούσα μελέτη μας θα οργανώσουμε τη διδασκαλία των τριών πρώτων κεφαλαίων, ενώ σε επόμενη θα οργανωθούν τα δύο τελευταία.

⁵ Κεντρικό σημείο αναφοράς θα είναι ο σχηματισμός της Ελλάδας και της Πελοποννήσου κατά την Αλπική πύκωση, και η δημιουργία του Ισθμού με την καταβύθιση της ξηράς που δημιούργησε τον Κορινθιακό κόλπο. Βασιλείου-Δαμβέργης (2014), 7.

⁶ Δοξιάδης (1972)· Φαράκλας (1971)· του ίδιου (1972)· Βασιλείου-Δαμβέργης (2014).

βόρειο φυσικό όριο μπορούμε να θεωρήσουμε τον ποταμό Σύθα, στο σημερινό Ξυλόκαστρο. Διδακτικά χρήσιμη είναι μία εκδρομή στις νότιες υπώρειες των Γερανείων, κάπου στις βόρειες υπώρειες του Αραχναίου, ή, στα χωριά Γενούσα, Παραδείσι ή Κρυονέρι στις ανατολικές υπώρειες της Κυλλήνης. Έτσι θα μπορούν οι μαθητές να έχουν γενική εποπτεία της φυσικής γεωγραφίας της Κορινθίας⁷. Στο κεφάλαιο «Προϊστορική Κορινθία και Κορινθία της Πρώιμης εποχής του Σιδήρου» θα μιλήσουμε για τη Νεολιθική και την εποχή του Χαλκού, εξετάζοντας τους μύθους για την αρχαία Εφύρα (πρόδρομο της Κορίνθου) και το μυθικό βασιλιά Σίσυφο, καθώς και τη σημαίνουσα μυκηναϊκή θέση Κοράκου στην παραλία μεταξύ Νέας Κορίνθου και Λεχαιού⁸. Ο Όμηρος αναφέρει τις πόλεις της ευρύτερης περιοχής που έλαβαν μέρος στον Τρωικό πόλεμο⁹.

Το β' μέρος του κεφαλαίου την ιστορία της πρωτογεωμετρικής και γεωμετρικής Κορίνθου, με την άφιξη των Δωριέων, την οργάνωση της περιοχής και το β' ή ελληνικό αποικισμό¹⁰. Ως γνωστόν η Κόρινθος υπήρξε μητρόπολη πολλών αποικιών στην Ανατολή και κυρίως στη Δύση, ακολουθώντας με μικρή διαφορά χρόνο τους Ευβοείς. Στη Χαλκιδική ίδρυσε την Ποτίδαια και στη Δύση τη Λευκάδα, το Ανακτόριον, την Κέρκυρα διώχνοντας τους Ερετριείς, και τις Συρακούσες με οικιστή τον Αρχία¹¹. Αντίθετα με την Κέρκυρα, που οι μεταξύ τους σχέσεις διαταράχθηκαν πρώιμα, η Κόρινθος με τις άλλες αποικίες της διατήρησε άριστες σχέσεις μέχρι την ύστερη κλασική εποχή (εκστρατεία του Τιμολέοντα στη Σικελία για ανατροπή των τυραννικών πολιτευμάτων¹²).

Στην ενότητα αυτή μπορούμε να μελετήσουμε γεωμετρική κεραμική από το μουσείο της Κορίνθου και την έκθεση του σταθμού του Προαστιακού, να δουλέψουμε με χάρτες και εικόνες από την Κέρκυρα και τις Συρακούσες, και γενικά να χρησιμοποιήσουμε ιστορικά και αρχαιολογικά στοιχεία σε συνδυασμό με θεατρικό παιχνίδι και παιχνίδι ρόλων. Για το σκοπό αυτό θα γραφτεί διαλογικό κείμενο που θα αφορά την αναχώρηση του Αρχία και των αποίκων από την Κόρινθο και θα μπορεί να δραματοποιηθεί κατά την εκπαιδευτική εκδρομή στο Λέχαιο. Στο κεφάλαιο «Αρχαϊκή και κλασική Κορινθία» θα πραγματευθούμε την ακμή του κορινθιακού εμπορίου, την εφεύρεση της τριήρους από τον Αμεινοκλή¹³, και το δίκτυο θαλάσσιων εμπορικών επαφών που δημιούργησε η πόλη τον 7^ο και 6^ο αιώνα π.Χ., χρησιμοποιώντας και αρχαιολογική βιβλιογραφία με εικόνες και σχέδια¹⁴.

Εν συνεχεία θα ασχοληθούμε με τη συμμετοχή της στους Περσικούς πολέμους σε ξηρά και θάλασσα, και την εμπορική και ναυτική σφαίρα επιρροής της στο Ιόνιο πέλαγος και στη Δύση τον 5^ο αιώνα π.Χ.¹⁵ Η επέκταση της Αθηναϊκής συμμαχίας κατά την Πεντηκονταετία συνάντησε την αντίσταση της Κορίνθου. Αυτή μετασχηματίστηκε

⁷ <https://www.sagu.edu/thoughthub/geography-of-ancient-corinth>

⁸ Παπαχατζής (1991), 16-88· του ιδίου (1987), 11-22· Βασιλικού (1995)· Δημακοπούλου (1988)· Vermeule 1983).

⁹ Όμηρος, *Ιλιάδα*, Β, 570.

¹⁰ Σακελλαρίου (2005), 14-37· Polignac (2000)· Osborne (2000).

¹¹ Βασιλείου-Δαμβέργης, Αλέξανδρος-Νεκτάριος (2017^Δ), 119-161. Βλ. και παρακάτω σημ. 12.

¹² Πλούταρχος, *Βίοι Παράλληλοι: Τιμολέον* 35, 1-2.

¹³ Θουκυδίδης, *Ιστορία*, Ι, 13. http://gym-platan.chan.sch.gr/pw/persianwars/sal2/text_tirrene.htm

¹⁴ Boardman (1996)· Παπαχατζής (1991), 16-88· του ιδίου (1987)· Cawkwell (1992)· Cerchiali et al. (2004)· Desborough (1995)· Dominguez-Mendero (2006)· Friesen et al. (2010)· Gebhard et al. (2015)· Graham (1971)· του ιδίου (2001)· Greco (2018)· του ιδίου (2001)· Guzzo (1997)· Καρποδίνη-Δημητριάδη (1985)· Κορδώσης (1981)· Osborne (2000)· [Mosse](#) & Schnapp-Gourbellion (1999)· Σακελλαρίου (2005)· του ιδίου (2005)· του ιδίου (2005)· του ιδίου (2005)· του ιδίου (2007)· Salmon, J. B. (1984)· Scahill (2009)· Schuller (1999)· Snodgrass (2006)· Vermeule, Emily (1983)· Wescoat (1989)· Wilcken, (1976)· Will, E. (1955).

¹⁵ Πελεκίδης (2005), 60-108· Μειδάνη (2011)· Romilly 2004.

σε ναυτική ηγεμονία μέχρι το 445 π.Χ. (*Τριακοντούταις Σπονδαί*)¹⁶, και μέχρι την έναρξη του Πελοποννησιακού πολέμου έφτασε στο απόγειο της ισχύος της.¹⁷ Ο φόβος που προκαλούσε αυτή η αυξανόμενη δύναμή της στους Λακεδαιμονίους και τους συμμάχους τους ήταν ή *άληθεστάτη πρόφασις*, η πραγματική αιτία του πολέμου.¹⁸ Τα Κερκυραϊκά¹⁹ και τα Ποτιδαιατικά²⁰ αποτέλεσαν σημαντικές αφορμές του πολέμου (431-404 π.Χ.)²¹, ενώ η Σικελική εκστρατεία ήταν η αιτία έναρξης της β' φάσης του πολέμου (415-413 π.Χ.), που είχε διακοπεί με τη Νικίειο Ειρήνη το 421 π.Χ.²² Οι Συρακούσιοι και Κορίνθιοι έπαιξαν σημαντικό ρόλο αφ' ενός στην απόφαση για την τύχη των αιχμαλώτων Αθηναίων στη Σικελία το 413 π.Χ. και στην εκτέλεση των στρατηγών Νικία και Δημοσθένη²³, αφ' ετέρου στην εκτέλεση των Αθηναίων αιχμαλώτων στους Αιγός Ποταμούς το 405 π.Χ.²⁴

Κατόπιν θα ασχοληθούμε με τη Σπαρτιατική ηγεμονία, τον Κορινθιακό πόλεμο και τον Αγησίλαο, την άνοδο των Θηβών και τις επεμβάσεις της στην Πελοπόννησο (ίδρυση Μεγαλόπολης και Μεσσήνης) και τη μάχη στη Μαντίνεια (362 π.Χ.). Κατόπιν θα μιλήσουμε για την άνοδο της Μακεδονίας και την ισορροπία δυνάμεων στην Ελλάδα μέχρι τη μάχη της Χαιρώνειας (338 π.Χ.), το συνέδριο στον Ισθμό και την επιβολή συνθήκης ειρήνης στις πόλεις της νότιας Ελλάδας (337 π.Χ.) και την επικύρωσή της από τον Μ. Αλέξανδρο (336 π.Χ.) μετά τη δολοφονία του πατέρα του και την ανάρρησή του στο θρόνο της Μακεδονίας. Τέλος θα αναφερθούμε στην κατάσταση που επικρατούσε στην Ελλάδα κατά την εκστρατεία του Μακεδόνα βασιλιά στην Ασία μέχρι το θάνατό του (323 π.Χ.)²⁵.

Διαθεματικά μπορούμε να μελετήσουμε αποσπάσματα από το Θουκυδίδη και τον Ξενοφώντα και επιγραφές για τον Πελοποννησιακό πόλεμο και το ρόλο της Κορίνθου σε αυτόν. Τη μελέτη μας θα συμπληρώσει η εξέταση νομισμάτων, η μελέτη του αρχαϊκού ναού του Απόλλωνος και των λίγων λειψάνων της αρχαϊκής και κλασικής πόλεως²⁶. Εδώ μπορούμε να μελετήσουμε γεωγραφικά την ιδιαίτερη περιοχή του Ισθμού και το δίολκο²⁷, το Ηραίο της Περαχώρας²⁸, του Ποσειδώνος Ισθμίας, τη

¹⁶ Κέιγκαν (2004), σελ. 53-56· Hornblower (2005), σελ.52-85· Μειδάνη (2011), σελ. 9-34.

¹⁷ Κέιγκαν (2004), 35-106· Andrews (2008), σελ. 104-108. Για τις Τρακοντούταις σπονδές 445 π.Χ.: βλ. Θουκυδίδη. *Ιστορία*, I, 114-115.

¹⁸ Kagan (1989). του ίδιου (1990). του ίδιου (1991)· Κυρτάτας-Ράγκος (2010), σελ. 155-162· Bagnall 2006.

¹⁹ Θουκυδίδη, *Ιστορία*, I, 24, 1-Ι, 55, 2. Κέιγκαν (2004), σελ. 63-83· Hornblower (2005), σελ. 198-203· [Mossé & Schnapp-Gourbeillon](#) (2011), σελ. 272-273.

²⁰ Θουκυδίδη, *Ιστορία*, I, 56-64.

²¹ Για τον Πελοποννησιακό Πόλεμο βλ: Henderson (1927)· Kagan (2003)· του ίδιου (1991)· του ίδιου (1996)· του ίδιου (1989)· του ίδιου (2004)· Κυρτάτας-Ράγκος (2010), σελ. 155-162· Bagnall (2006)· Finley (1988)· Hornblower (2003)· Cawkwell (1997)· Hornblower (2006)· Κυρτάτας-Ράγκος (2010), σελ. 162-169.

²² Kagan (1991).

²³ Θουκυδίδη, *Ιστορία*, VII, 69-72· Κέιγκαν (2004), σελ. 448-466.

²⁴ Θουκυδίδη, *Ιστορία*, VII, 84-85· Kagan (1991)· Finley (1988), σελ. 207-252· Hornblower (2005), σελ. 292-307· Kallet (2001)· [Mossé & Schnapp-Gourbeillon](#) (2011), σελ. 183-288.

²⁵ Ξενοφών, *Έλληνικά*, II, 1, 16-32. Hornblower (2005)· Kagan (2004)· του ίδιου (1991)· του ίδιου (1989)· του ίδιου (1996)· [Mossé & Schnapp-Gourbeillon](#) (2011)· Schuller (1999)· Βασιλείου-Δαμβέργης (2017^Α)· Κυρτάτας-Ράγκος (2010)

²⁶ Βασιλείου-Δαμβέργης (2006)· Hornblower (2005)· [Mossé & Schnapp-Gourbeillon](#) (2011)· Schuller (1999).

²⁷ Παπαχατζής (1991), 52-75· του ίδιου (1987), 49-55· Del Chiaro (1986)· Mosse (2001)· Hammond (1967)· Salmon (1984)· Καρποδίνη-Δημητριάδη (1985), 27-41.

²⁸ Παπαχατζής (1991), 20-41· του ίδιου (1987), 30-39· Gebhard (2015)

²⁹ Παπαχατζής (1991), 16-20· του ίδιου (1987), 24-26.

λατρεία του ήρωα Παλαίμονα και τα Ίσθμια²⁹. Στο ιερό του Ποσειδώνος μπορούμε να μελετήσουμε το δωρικό ναό που αντικατέστησε τον αρχαϊκό του 7^{ου} αιώνα π.Χ., και καταστράφηκε από φωτιά το 390 π.Χ. κατά τον Κορινθιακό πόλεμο, ενώ ο Αγησίλαος και τα στρατεύματά του βρίσκονταν κοντά.

Ο ναός του Απόλλωνος στην αγορά της Κορίνθου <https://el.wikipedia.org/wiki/>, Ο δίορκος https://www.tripadvisor.com.gr/LocationPhotoDirectLink-g644224-d2093392-i118815513-The_Diolkos-Loutraki_Corinthia_Region_Peloponnese.html, Το αρχαίο ιερό του Ισθμίου Ποσειδώνος (ψηφιακή αναπαράσταση). <https://3dwarehouse.sketchup.com/collection/>

Ο υστεροκλασικός ναός επισκευάστηκε στο ίδιο σχέδιο και επιβίωσε μέχρι την καταστροφή της Κορίνθου από το Μόμμιο το 146 π.Χ.³⁰ Θα μελετήσουμε ακόμη τον επιμήκη βωμό ανατολικά του ναού, τον αποθέτη και το κλασικό στάδιο, του οποίου η στρωμένη με πωρολίθους τριγωνική άφεση διατηρήθηκε κάτω από το ρωμαϊκό Παλαιμόνιο και το νεότερο ελληνιστικό και ρωμαϊκό στάδιο ΝΑ του ναού³¹. Μπορούμε επίσης να επισκεφθούμε, εκτός από την αγορά της Κορίνθου, το Λέχαιο και τις Κεγχρεές³².

Σε επίπεδο βιοματικών δραστηριοτήτων μπορούμε να προετοιμάσουμε θεατρικό παιχνίδι που θα αναπαριστά διάλογο εμπόρων στο Λέχαιο, οι οποίοι θα αναφέρονται στα ταξίδια τους στη Μεσόγειο. Επίσης μπορεί να γίνει δραματοποίηση των δημηγοριών των Κορινθίων στην Αθήνα κατά τα Κερκυραϊκά³³, προκειμένου να τους πείσουν να μη συνάψουν συνθήκη συμμαχίας με τους αντιπάλους τους Κερκυραίους, και της αντίστοιχης στο συνέδριο της Πελοποννησιακής συμμαχίας στη Σπάρτη³⁴, όπου τονίζουν τα γνωρίσματα των Αθηναίων και παρωθούν τους Σπαρτιάτες στην κήρυξη πολέμου. Πηγή μας είναι ο Θουκυδίδης. Επίσης μπορούμε να δραματοποιήσουμε με παιχνίδι ρόλων τη συμμαχία των Κορινθίων με τις άλλες πόλεις κατά της Σπάρτης, αντλώντας κείμενα και ιστορικά στοιχεία από τα *Ελληνικά* του Ξενοφώντα και το *Αγησίλαο*³⁵ ή να δραματοποιήσουμε το συνέδριο στον Ισθμό το 337 π.Χ., προεδρεύοντας του Φιλίππου Β', χρησιμοποιώντας ως και το κείμενο της συνθήκης που σώζεται³⁶.

²⁹ Παπαχατζής (1991), 37-39.

³⁰ Η Κόρινθος, ως κέντρο της Αχαϊκής Συμπολιτείας, καταστράφηκε το 146 π.Χ. από τα στρατεύματα του Λεύκιου Μόμμιου.

³¹ Παπαχατζής (1991), 36-40.

³² Παπαχατζής (1987), 40-44.

³³ Θουκυδίδης, *Ιστορία*, I, 37, 1-43, 4.

³⁴ Θουκυδίδης, *Ιστορία*, I, 70, 1-9.

³⁵ Buckler John (1980)· Buckley Terry, (1996)· Dixon (2014).

³⁶ Inscriptiones Graecae II² 236 και Greek Historical Inscriptions, 404-323.

Αργυρός στατήρας της Κορίνθου <https://el.wikipedia.org/wiki/>
 Το αρχαίο θέατρο της Σικυώνος <http://www.enalio.gr/sights.php?lang=gr>

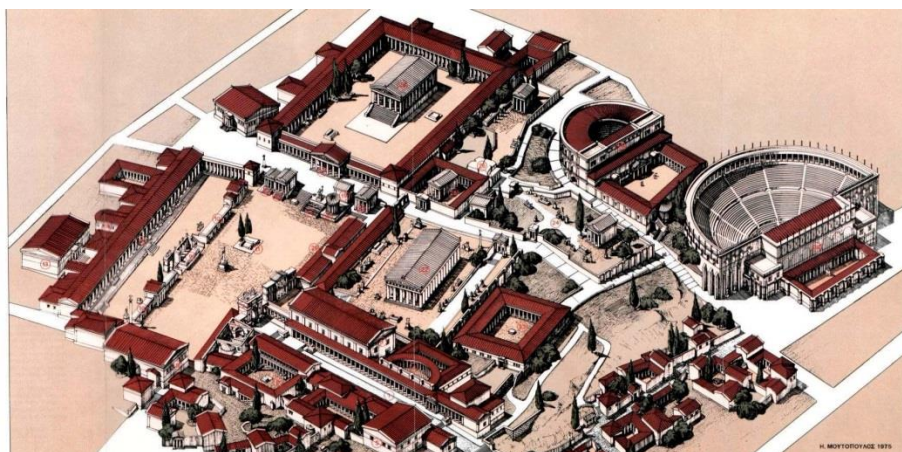
Στο κεφάλαιο «Ελληνιστική και Ρωμαϊκή Κορινθία» θα αναφερθούμε στη θέση της Κορίνθου κατά τους πολέμους των Διαδόχων και των Επιγόνων, τη σύσταση και την ανάπτυξη της Αχαϊκής Συμπολιτείας με πηγές τον Πλούταρχο, τον Πολύβιο και τον Τίτο Λίβιο από μετάφραση, μέχρι την ήττα στη καταστροφή της Κορίνθου και του ιερού του Ισθμίου Ποσειδώνα το 146 π.Χ. Σε αυτή την ενότητα μπορούμε να μελετήσουμε τις μικρότερες πόλεις της περιοχής, δηλαδή την Σικυώνα, την Τιτάνη, τον Φλειούντα, τις Κλεωνές και το ιερό του Νεμείου Διός, που διασώζουν μνημεία της ελληνιστικής εποχής. Για την ελληνιστική Σικυώνα έχουμε καλή εικόνα της τοπογραφίας της πόλης και της ακρόπολης. Τα σημαντικότερα σωζόμενα μνημεία βρίσκονται στην αγορά. Το ελληνιστικό γυμνάσιο με το αναστυλωμένο κρηναίο οικοδόμημα ιδρύθηκε, κατά τις πηγές, από τον Κλεινία, πατέρα του στρατηγού της Αχαϊκής συμπολιτείας Άρατου. Το θέατρο διατηρείται σε καλή κατάσταση στα ΝΔ του καλοδιατηρημένου υστερορωμαϊκού λουτρού. Στο θέατρο θα μπορούσαμε εναλλακτικά να υλοποιήσουμε το θεατρικό παιχνίδι που αναπαριστά το συνέδριο της Κορίνθου υπό το Φίλιππο Β΄, ή να δραματοποιήσουμε αποσπάσματα αρχαίας τραγωδίας (π.χ. της Ελένης). Σε αυτό το κεφάλαιο μπορούμε να μελετήσουμε και την ιστορία και την τοπογραφία της Τιτάνης, του Φλειούντα και των Κλεωνών³⁷.

Αρχαία Κορίνθος

ΑΓΟΡΑ

Αναπαράσταση

1. Οδός Αχαιών
2. Πρωτόπλα
3. Βασιλική
4. Μαρτυρικό αινουόναριον
5. Ιερό του Ελευθέριου
6. Ιερό του Διός
7. Αγορά
8. Ιερό του Ποσειδώνου
9. Βίβη
10. Κρηναίο οικοδόμημα
11. Βουλό
12. Ιερό του Αφροδίτης
13. Ιερό του Α. Βασιλική
14. Βασιλική
15. Ναός F ΤΥΡΟΝΙΣ
16. Ναός G ΓΑΛΑΚΤΟΧΕΙΜ
17. Αίθουσα του Ποσειδώνου και κρήνη ΗΨ
18. Μουσείο Βαβυλών
19. Ναός Κ
20. Ναός Δ ΕΥΑΓΓΕΛ
21. Βασιλική του Κωνσταντίνου
22. Αίθουσα του Διός (Ακαδημία)
23. Βασιλική του Αφροδίτης
24. Ιερό Αφροδίτης γαλιανίδης
25. Ναός C ΓΗΡΑΙ (Άρσενος)
26. Γαλιανή
27. Αίθουσα του Ποσειδώνου
28. Ναός E του Δακελίου
29. Αίθουσα
30. Βίβη

Η αγορά της ρωμαϊκής Κορίνθου (αναπαράσταση Ν. Παπαχατζής 1991) <https://korinthiaguide.com/istoria/>

Μετά την καταστροφή της Κορίνθου το 146 π.Χ. και την υποταγή της νότιας Ελλάδας στη Ρώμη, ιδρύθηκε η ρωμαϊκή επαρχία της Αχαΐας (principia Achaëa). Η Κόρινθος ερημώθηκε για εκατό χρόνια (146-44 π.Χ.) και επανιδρύθηκε ως Colonia

³⁷ Dixon (2014). Παπαχατζής (1991), 87-124· του ίδιου (1987), 11-23· Φαράκλας (1971)· του ίδιου (1972). https://web.archive.org/web/20141205011925/http://odysseus.culture.gr/h/3/eh352.jsp?obj_id=2538

Laus Julia Corinthus. Εκεί εγκαταστάθηκαν Ρωμαίοι, Έλληνες απελεύθεροι της Ρώμης, έμποροι και ναυτικοί από την Ανατολή, κυρίως από την Αίγυπτο και πολλοί άλλοι Έλληνες. Η Κόρινθος αναπτύχθηκε και προικίστηκε με νέα κτήρια και νέα αγορά στη θέση της αρχαίας³⁸. Από τα αρχαιότερα κτήρια μόνο ο ναός του Απόλλωνα ήταν σε κατάσταση που μπορούσε να αναστυλωθεί. Έτσι τον 1^ο αιώνα μ.Χ. είχε εξελιχθεί σε μία σπουδαία ρωμαϊκή επαρχιακή πόλη. Εδώ δίδαξε τον χριστιανισμό ο Απόστολος Παύλος το 52 μ.Χ. και ίδρυσε την Εκκλησία της Κορίνθου. Ως πηγές μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε φιλολογικές και επιγραφικές πηγές στα αρχαία ελληνικά και στα λατινικά από μετάφραση, μεταξύ των οποίων και τις Προς Κορινθίους επιστολές του Απ. Παύλου³⁹.

Στην ενότητα αυτή θα μελετήσουμε τη ρωμαϊκή φάση της Κορίνθου, μέχρι δηλαδή τον 3^ο αιώνα μ.Χ. Διατηρείται το κέντρο της ρωμαϊκής πόλης, η αγορά, με τα μνημεία της κάτω από τον Ακροκόρινθο, και η πλακόστρωτη οδός Λεχαιίου που συνέδεε το άστυ με το Λέχαιο. Σε παλαιότερες εποχές τα Μακρά τείχη πλαισίωναν και προστάτευαν τη χερσαία πρόσβαση. Η αγορά διατάσσεται γύρω από τον αρχαϊκό ναό του Απόλλωνα. Στα ΝΑ βρίσκεται η κυρίως αγορά. ΒΔ και ΝΔ βρίσκονται καταστήματα. Στο μέσο του ΝΑ συγκροτήματος βρίσκονται τα ερείπια του βήματος, από όπου κάλεσε σε απολογία ο ανθύπατος τον Απ. Παύλο, αλλά τον αθώωσε. Νοτιότερα βρισκόταν η Νότια στοά και η Νότια Βασιλική. Κοντά της βρίσκονται ναοί, η Ιουλία Βασιλική, η κρήνη Πειρήνη και ο περίβολος του Απόλλωνα. Β του ναού του Απόλλωνα βρισκόταν το περιστύλιο της Βόρειας αγοράς. Από τα πολυτελή προπύλαια της Πειρήνης ξεκινούσε η οδός Λεχαιίου. Δυτικά της ρωμαϊκής αγοράς βρισκόταν το ιερό της Οκταβίας, το ωδείο και το θέατρο⁴⁰.

Η ρωμαϊκή οδός Λεχαιίου https://en.wikipedia.org/wiki/Ancient_Corinth/,

Η ρωμαϊκή Πειρήνη <http://anaskafi.blogspot.com/2017/09/5.html>

Με τον ίδιο τρόπο θα αναφερθούμε στη ρωμαϊκή φάση του ιερού του Ποσειδώνα και των μικρότερων πόλεων⁴¹. Θεατρικό παιχνίδι μπορεί να αναπαριστά εμπορικές δραστηριότητες, τη λειτουργία του νομισματοκοπείου, των δικαστηρίων, τη δίκη του Αποστόλου Παύλου κλπ. Για τους πρώιμους χριστιανικούς χρόνους μπορούμε να μελετήσουμε τη βασιλική του Λεχαιίου, ενώ για τη χριστιανική εκκλησία των Κεγχρεών την προς Ρωμαίους επιστολή του Απ. Παύλου⁴².

Επίλογος

³⁸ Παπαχατζής (1991), 54-75· του ίδιου (1987), 46-65. <http://www.ascsa.edu.gr/index.php/excavationcorinth/>

³⁹ Απόστολος Παύλος, *Προς Κορινθίους Α' και Β'*

⁴⁰ Παπαχατζής (1991), 54-75· του ίδιου (1987), 46-65.

⁴¹ Παπαχατζής (1991), 20-39· του ίδιου (1987), 33-33.

⁴² Απόστολος Παύλος, *Προς Ρωμαίους Επιστολή*, 16.

Η Κόρινθος ήταν μία σημαντική πόλη που έπαιξε σπουδαίο ρόλο κατά την Αρχαιότητα, το Μεσαίωνα, τη νεότερη και σύγχρονη εποχή. Η διδασκαλία της τοπικής ιστορίας μπορεί να συνδυαστεί αποτελεσματικά, κατά τη διδακτική μας πρόταση, με τη μελέτη της γεωγραφίας και των μνημείων ανά εποχή, εμπλουτισμένη με βιωματικές δράσεις σχετικού περιεχομένου. Αυτό μπορεί να πραγματοποιηθεί τόσο στη σχολική τάξη, όσο και κατά τις επισκέψεις στα μνημεία των μαθητών του νομού Κορινθίας. Η διδακτική πρόταση μπορεί να εφαρμοστεί συνδυαστικά σε συνεργαζόμενα γυμνάσια του νομού Κορινθίας και των κοντινών νομών. Το τελικό προϊόν της γνώσης μπορεί να προβληθεί δημόσια στο τέλος της σχολικής χρονιάς σε εκδηλώσεις τοπικών δήμων στο πλαίσιο πολιτιστικών εκδηλώσεων, εξυπηρετώντας την πνευματική επικοινωνία σχολείου-κοινωνίας.

Βιβλιογραφικές αναφορές

American School of Classical Studies Corinth Excavations published in Corinth Volumes I to XX, Princeton.

Ασλανίδου, Σ. (2010). *Εκπαιδευτική Τεχνολογία*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη.

Bagnall Nigel, (2006). *The Peloponnesian War: Athens, Sparta, And The Struggle For Greece*, NY: Thomas Dunne Books,.

Βακαλούδη Α. (2003). *Διδάσκοντας και μαθαίνοντας με τις νέες τεχνολογίες θεωρία και πράξη*. Αθήνα: Πατάκη.

Βασιλείου-Δαμβέργης, Αλέξανδρος-Νεκτάριος Ι. (2014). *Η γεωπολιτική οργάνωση της αρχαίας Εύβοιας (1050-27 π.Χ.)*, διδακτορική διατριβή, τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας Ρέθυμνο: ΠΚ.

Βασιλείου-Δαμβέργης, Αλέξανδρος-Νεκτάριος (2017^A) «Διαθεματική πρόταση διδακτικής της τοπικής ιστορίας για την Εύβοια: η αρχαία, ρωμαϊκή και πρωτοβυζαντινή Ερέτρια», *Πρακτικά του Πανελληνίου Συνεδρίου Σύγχρονες Τάσεις και Πρακτικές στη Διαχείριση της Σχολικής Τάξης, Δράμα 24 και 25 Νοεμβρίου 2017*, 343-352.

Βασιλείου-Δαμβέργης, Αλέξανδρος-Νεκτάριος (2017^B) «Διαθεματική πρόταση διδακτικής της τοπικής ιστορίας για τη Μακεδονία: η ελληνιστική, ρωμαϊκή και βυζαντινή Θεσσαλονίκη», ό.π., 334-344.

Βασιλείου-Δαμβέργης Αλέξανδρος-Νεκτάριος (2017^Γ) "Πρόταση διδασκαλίας στο πλαίσιο της διαθεματικότητας: το πολίτευμα της αρχαίας Αθήνας μέχρι την κλασική εποχή. Συμβολή στην διδακτική της ιστορίας Α΄ Γυμνασίου και Α΄ Λυκείου", *Πρακτικά Εργασιών 3ου Διεθνούς Συνεδρίου για την Προώθηση της Εκπαιδευτικής Καινοτομίας, Λάρισα 13-15 Οκτωβρίου 2017*, τ. 3, 209-232.

Βασιλείου-Δαμβέργης, Αλέξανδρος-Νεκτάριος (2017^Δ), «Οι πόλεις τῆς Πελοποννήσου τὴν ἐποχὴ τοῦ β΄ ἀποικισμοῦ καὶ ἡ ἴδρυση ἀποικιῶν ἀπὸ αὐτὲς στὸν Ἄριστοτέλη», στό: *Πρακτικά 1ου Επιστημονικού Συνεδρίου «Ἄριστοτέλης καὶ Πελοπόννησος»*, Ἀθήνα 22-10-2016, ἐπιμ. Ἀθ.Φωτόπουλος, *Πελοποννησιακά Γράμματα*, τ. 2, Ἀθήνα 2017, σ. 119-161.

Βασιλείου-Δαμβέργης Αλέξανδρος-Νεκτάριος (2006). *Ξενοφόντα Αγησίλαος*, βιβλίο 7ο, εκδ. Αθήνα: Πατάκης.

Βασιλικού, Ντ. (1995). *Μυκηναϊκός πολιτισμός*, Αθήνα: Αρχαιολογική Εταιρεία 152.

Boardman J. (1996). *Οι Έλληνες στην υπερπόντια εξάπλωσή τους*, Καρδαμίτσα: Αθήνα.

Buckler John (1980). *The Theban hegemony, 371-362 BC.*: Harvard University Press, Cambridge.

Buckley Terry, (1996). *Aspects of Greek History 750-323 B.C.*, Routledge.

Bury J. B., Cook S. A., Adcock F. E. (ed.) (1923). *The Cambridge Ancient History: Athens 478-401 BC* (v. 5), Cambridge Univ.Press.

Cary, M. (1929). *Cambridge Ancient History* III, S. 622f.

Cawkwell, G. (1992). «Early Colonisation», *Classical Quarterly* 42, 289-303.

Cerchiai, Luca, Janelli, Lorena, Longo, Fausto, Smith, Mark Edward, (2004). *The Greek Cities of Magna Graecia and Sicily*, Paul Getty Museum.

Coldstream, J.N., *Γεωμετρική Ελλάδα*, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1997.

Γιαλούρη, Ε., (επιμ.), (2013). *Υλικός πολιτισμός. Η ανθρωπολογία στη χώρα των πραγμάτων*, Εκδόσεις Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Γκότσης, Σ., Λέκκα, Α., Σακαλή, Ο., (2002), «Υλικός πολιτισμός, τοπικές κοινωνίες και ερμηνευτικές δράσεις», 298-304, στο *Το Μέλλον του Παρελθόντος μας. Ανιχνεύοντας τις προοπτικές της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας και της Ελληνικής Αρχαιολογίας*, Αθήνα: ΣΕΑ.

- Del Chiaro, Mario A (ed). (1986). *Corinthiaca: Studies in Honor of Darrell A. Amyx*. Columbia: University of Missouri Press.
- Desborough, R.,V., d'A. (1995). *Οί έλληνικοί σκοτεινοί αιώνες*, έκδ. Καρδαμιτσα, Αθήνα.
- Δημακοπούλου Κ. (επιμ.), (1988). *Ο Μυκηναϊκός Κόσμος. Πέντε αιώνες πρόιμου ελληνικού πολιτισμού. 1600-1100 π.Χ.*, Αθήνα.
- Δοξιάδης, Κωνσταντίνος Α., (1972). *Η μέθοδος για την έρευνα τών αρχαίων ελληνικών οικισμών*, Αθήνα: ΑΚΟ.
- Dixon, M. (2014). *Late Classical and Early Hellenistic Corinth: 338–196 BC*. London: Routledge.
- Dominguez-Monedero Adolfo J. (2006). *Greeks in Sicily, Greek colonisation an account of greek colonies and other settlements overseas*, εκδ. Gocha R. Tsetskhladze, Leiden-Boston, σ. 253-342.
- Finley, J. (2001). *Θουκυδίδης*, Αθήνα: Παπαδήμας.
- Friesen, Steven J., Daniel N. Schowalter, James C. Walters (ed.) (2010). *Corinth in Context: Comparative Studies on Religion and Society. Supplements to Novum Testamentum, 134*. Leiden; Boston: Brill.
- Φαράκλας, Ν. (1971). *Σικωνία*, Αθήνα: ΑΚΟ.
- Φαράκλας, Ν. (1972). *Φλειασία*, Αθήνα: ΑΚΟ.
- Gebhard, Elizabeth R. and Timothy E. Gregory (ed.) (2015). *Bridge of the Untiring Sea: The Corinthian Isthmus from Prehistory to Late Antiquity. Hesperia Supplement, 48*. Princeton/NJ: ASCS at Athens.
- Graham, A.J., (1971). «Patterns of Early Greek Colonisation», *JHS* 91, 35-47.
- Greco, Emmanuele, (2018). «Η ανάπτυξη τής ελληνικης πόλεως στη Δύση: άστικες έγκαταστάσεις και όργάνωση τής χώρας» 8.7.2018
<http://www.archetai.gr/media/PDF/2/300.pdf>
- Greco, E., (2001). *Αρχαιολογία της Μεγάλης Ελλάδας*, Univ. Studio Press, Θεσσαλονίκη.
- Guzzo, P.G. (1997). *Magna Grecia. Les colonies grecques dans l'Italie antique*, Paris, Découvertes/ Gallimard.
- Hammond, A *History of Greece*. (1967). *History of Greece, including Corinth from the early civilizations (6000–850) to the splitting of the empire and Antipater's occupation of Greece (323–321 BC)*. Oxford: Oxford University Press.
- Henderson B.W., (1927). *The Great War between Athens and Sparta* London.
- Hornblower, Simon, (1991–1996). *A Commentary on Thucydides*, 2 vols, Oxford: Clarendon.
- Hornblower, Simon (2006). *Θουκυδίδης*. Αθήνα. University Studio Press.
- Hornblower, Simon (2005). *Ο ελληνικός κόσμος 479-323 π.Χ.* Αθήνα: Οδυσσέας.
- Holloway, R.R. (1991). *The Archaeology of Ancient Sicily*, London
- Kagan D., (1991). *The Fall of the Athenian Empire*, Ithaca/NY: Cornell Univ. Press.
- Kagan Donald, (1996). «Athenian Strategy in the Peloponnesian War», *The Making of Strategy: Rules, States and Wars* by Williamson Murray, Alvin Bernstein, MacGregor Knox. Cambridge University Press.
- Kagan Donald, (2004). *The Peloponnesian War*, New York: Penguin.
- Kagan Donald , (1989). *The Outbreak of the Peloponnesian War*. Ithaca/NY: Cornell University Press.
- Kagan Donald, (1991). *The Peace of Nicias and the Sicilian Expedition*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Kallet Lisa, (2001). *Money and the Corrosion of Power in Thucydides: The Sicilian Expedition and its Aftermath*, Berkeley: University of California Press.

- Καρποδίνη-Δημητριάδη, Ε. (1985). *Πελοπόννησος*, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.
- Κασσωτάκης, Μ. & Φλουρής, Γ. (2005). *Μάθηση και διδασκαλία. Θεωρία, πράξη και αξιολόγηση της διδασκαλίας*. Αθήνα.
- Κέγγκαν Ντ., (2004). *Ο Πελοποννησιακός Πόλεμος*, Αθήνα: Ωκεανίδα.
- Knight D.W., (1970). «Thucydides and the War Strategy of Pericles», *Mnemosyne*,
- Κόλλιας, Α. (1993). *Οι υπολογιστές στη διδασκαλία και τη μάθηση, Μια κριτική προσέγγιση*. Αθήνα: ΙΩΝ.
- Κορδώσης, Μ. (1981). *Συμβολή στην ιστορία και τοπογραφία της περιοχής Κορίνθου στους μέσους χρόνους*. Αθήνα.
- Κυρτάτας Δημήτρης-Ράγκος Σπ. Ί. (2004). *Η Έλληνική Αρχαιότητα*, Θεσσαλονίκη:ΙΝΣ.
- Κωτσάκης, Κ., (2008), «Υλικός πολιτισμός και ερμηνεία», στο Νικονάνου & Κασβίκης 2008, 30-65.
- Lipson, M., Valencia, S., Wixson, K., & Peters, C. (1993). «Integration and Thematic Teaching». *Language Arts*, 70, 252-264.
- Ματσαγγούρας, Η. 2002. *Η διαθεματικότητα στην σχολική γνώση: Εννοιοκεντρική αναπλαισίωση και σχέδια εργασίας*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Μειδάνη, Κ., (2011). «Η ανάπτυξη της Αθήνας (479-446 π.Χ.)», *Πελοποννησιακός Πόλεμος*, Αθήνα: Ελευθεροτυπία, σελ. 9-34.
- Mossé, Claude (2002). *Οι θεσμοί στην κλασσική Ελλάδα*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Mossé, Claude (2001). *Η αρχαϊκή Ελλάδα*. Αθήνα: ΜΙΕΤ.
- [Mosse Cl.](#) - A. Schnapp-Gourbellion (1999). *Επίτομη ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας (2.000-31 π.Χ)*, Παπαδήμας, Αθήνα.
- Osborne, Robin (2000). *Η γένεση της Ελλάδας 1200-479 π.Χ*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Παλαιοθόδωρος, Δημήτρης, (2011). *Οι Έλληνες της Δύσης*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.eclass.uth.gr/eclass/modules/document/file.php/SEAD283/SItaly.doc
- Παπαχατζής, Ν.Χ. (1991). *Παυσανίου Ελλάδαος Περιήγησις, Κορινθιακά*, Έκδοτική Αθηνών: Αθήνα.
- Παπαχατζής, Ν.Χ. (1987). *Αρχαία Κόρινθος*, Έκδοτική Αθηνών: Αθήνα.
- Πελεκίδης, Χρύσης, (2005) «Πεντηκονταετία», *ΙτΕ*, τ. 3, Αθήνα: Δομή, σελ.60-108.
- Polignac, F. de, (2000). *Η γέννηση της αρχαίας ελληνικής πόλης*, Αθήνα: ΜΙΕΤ.
- Pugliese Carrateli, G. (ed.) (1996). *Magna Grecia, I. Il Mediterraneo, le metropoleis e la formazione delle colonie*, Milan.
- Ράπτης, Α. & Ράπτη Α. (2006-7). *Μάθηση και Διδασκαλία στην Εποχή της Πληροφορίας, Παιδαγωγικές Δραστηριότητες*, Τόμος Α' & Β'. Αθήνα: ιδιωτική.
- Ridgway, D., «The First Western Greeks and their Neighbours 1935-1985», in Romano, David Gilman. (1993). *Athletics and Mathematics in Archaic Corinth: the Origins of the Greek Stadion*. Memoirs of the AmPhSociety, vol. 206.
- Romilly, Jacqueline de (2004). *Ο Θουκυδίδης και ο αθηναϊκός ιμπεριαλισμός*. Αθήνα: Παπαδήμας.
- Σακελλαρίου, Μ. Β. (2005). «Εθνικές ομάδες του ελληνικού χώρου», *ΙτΕ*, Αρχαϊκοί χρόνοι. Αθήνα: Δομή, σελ. 14-23.
- Σακελλαρίου, Μ. Β. (2005). «Χαρακτήρας των αρχαίων ελληνικών κρατών», *ΙτΕ*, Αρχαϊκοί χρόνοι. Αθήνα: Δομή, σελ. 26-37.
- Salmon, J. B. (1984). *Wealthy Corinth: A History of the City to 338 BC*. Oxford: Clarendon Press.
- Seahill, David. (2009). «The Origins of the Corinthian Capital.» In *Structure, Image, Ornament: Architectural Sculpture in the Greek World*. Edited by Peter Schultz and Ralf von den Hoff, 40–53. Oxford: Oxbow.
- Schuller, W. (1999). *Ιστορία της αρχαίας Ελλάδας*. Αθήνα: ΜΙΕΤ.

Snodgrass, A. (2006). «The Nature and Standing of the Early Western Colonies», in Tartaron, Thomas et al. "The Eastern Korinthia Archaeological Survey" *Hesperia* 75: 453–523.

Φλουρής, Γ. (1995). *Αναλυτικά Προγράμματα για μια Νέα Εποχή στην Εκπαίδευση*. Αθήνα: Γρηγόρης.

Vermeule, Emily, (1983). *Ἑλλάς, ἐποχή τοῦ χαλκοῦ*, Καρδαμίτσα: Ἀθήνα.

Wescoat, B.D. (ed.), (1989). *Syracuse, the Fairest Greek City*, Rome

Wilcken, U. (1976). *Αρχαία ελληνική ιστορία*, Αθήνα: Παπαζήσης.

Will, E. (1955). *Korinthiaka. Recherches sur l'histoire et la civilisation de Corinthe des origines aux guerres médiques*. Paris : Boccard.

http://history-pages.blogspot.com/2012/04/blog-post_18.html